A REND HÁZAI

SZERZETESI ÉPÍTÉSZET MÚLTJA ÉS JELENE

szakdolgozat

2020/2021/I.

A REND HÁZAI

SZERZETESI ÉPÍTÉSZET MÚLTJA ÉS JELENE

készítette:

CZIRJÁK RÓBERT

konzulensek:
KELLER FERENC
KOVÁCS PÉTER

Debreceni Egyetem Műszaki Kar
Építész Mesterképzés

szakdolgozat
2020/2021/I.

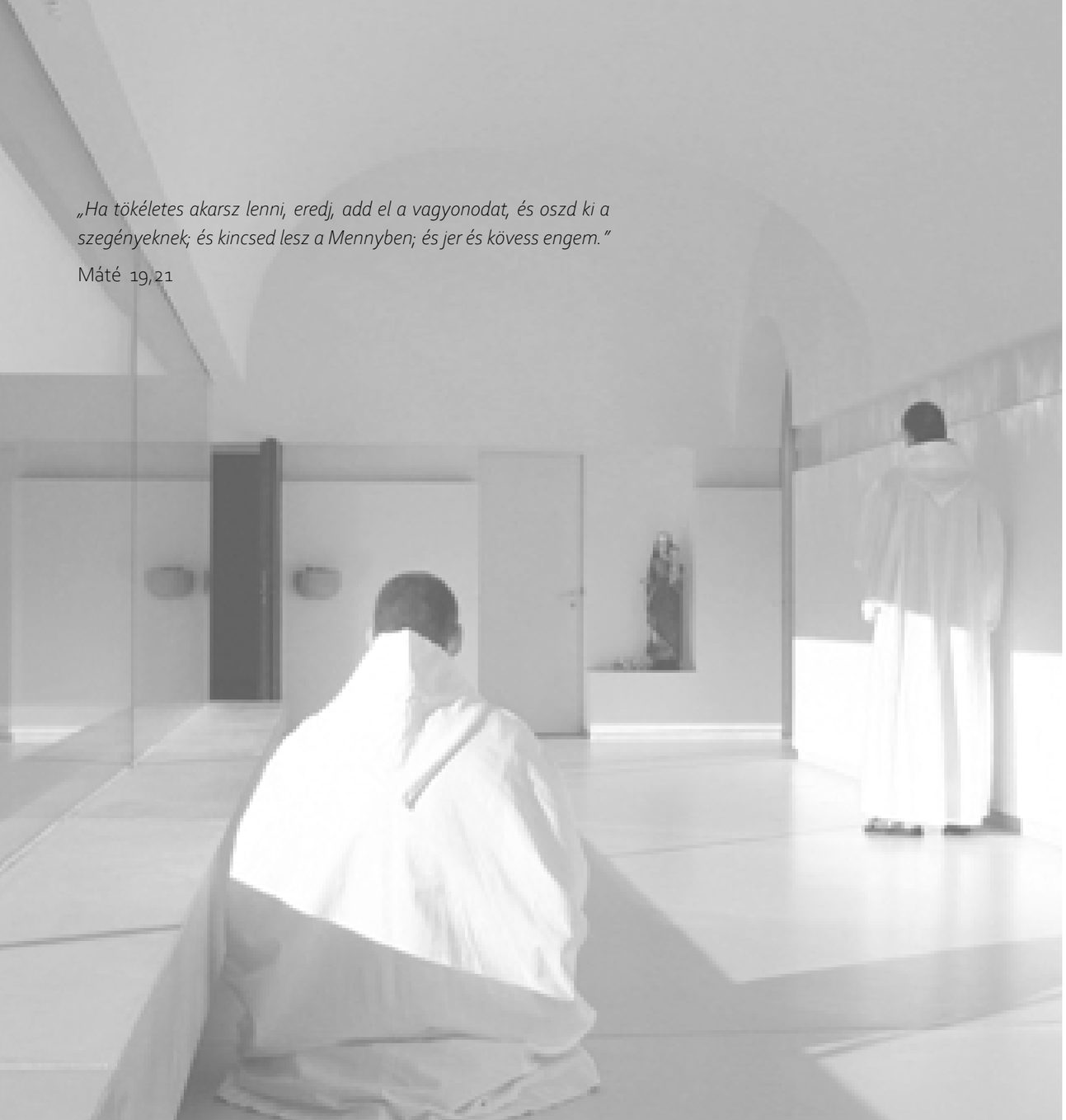

„Ha tökéletes akarsz lenni, eredj, add el a vagyonodat, és oszd ki a szegényeknek; és kincsed lesz a Mennyben; és jer és kövess engem."

Máté 19,21

Tartalom

1 Bevezetés 1-3

A szerzetesi élet értelme 1

A szerzetesi élet elemei 2

A szerzetesi élet kialakulása 2

2 Szerzetesi építészet 4-12

Szerzetesi építészet, mint szakrális építészet 4

A szerzetesi épületek szimbolikája 4

Kerengő és az udvar 5

Kapu és a fal 6

A szerzetesi építészet szellemisége 7

Az emberre ható szerzetesi építészet 8

A szerzetesi építészet megújulása a XX. sz.-ban 9

Le Corbusier: La Tourette-i konvent 10

Dom Hans van der Laan 12

3 Szerzetesi épületek új építészete 13-25

Bevezetés 13

Pannonhalmi Bencés Főapátság Bazilikája 15

Erdei kápolna 17

Tihanyi Bencés Apátság kápolnája 19

Pannonhalmi Bencés Főapátság új látogatóbejárata 21

Szentkúti zarándokközpont és rendház 23

Pannonhalmi Bencés Gimnázium diákkápolnája 25

Szent Márton ablak 26

Zárótétel 27

4 Kis kiegészítések építészete 28-

Kis kiegészítések 28

Szanálás 29

Kiegészítés 29

Konklúzió 32

Forrásjegyzék

A szerzetesi élet értelme

Európában a középkor óta létezett a „világi” létnek egy alternatívája: a szerzetesi élet. Ma már egyre kevésbé van jelen a világunkban ez az életmód és a keresztény közösségek mindennapjaiban is egyre kisebb mértékben játszik szerepet a szerzetesség, ugyanakkor bizonyos reformtörekvések bizakodásra adnak okot a szerzetesi életmód feleleventésével kapcsolatosan. A szerzetesség csökkenő jelenléte és hatása miatt egyre kevesebb rálátásunk van erre a sajátos életmódra és világlátásra, azonban a szerzetesi építészet nem értelmezhető teljességében a nélkül, hogy legalább némileg tanulmányoznánk a szerzetesi életet.

Ez az életmód bizonyos értelemben eltávolodás a világtól, ugyanakkor ez nem jelenti a szerzetesség számára a teljes kivonulását a világi létezésből, nagyon sokszor hatást gyakorolnak arra és formálják azt. Itt viszont fontos különbséget tennünk a remeték és a szerzetesek között. A szerzetesek mindig egy rend tagjai, közösséget alkotnak és meghatározott szabályok (regulák) szerint közösen élik az életüket, míg a remeték teljes elvonulásban, sokszor lakatlan sivatagi vagy hegyvidéki tájakon élik az életüket úgy, hogy csak ritkán találkoznak emberekkel, akkor is leginkább más, közelükben élő remetékkel; de vannak, akik teljes magányban élik le életüket. A remete és a szerzetesi élet értelme a profán (világi) gondolkodással nehezen felfogható és irracionális. A szerzetesi élet értelméről így fogalmaz Puskely Mária:

„A szerzetes nem azért értékes az Egyház vagy a társadalom számára, mert beteget ápol, mert olcsó -vagy ingyen- munkaerő, hanem azért, mert próféta-vértanú-remete mivoltában Isten eljövendő országának tanúja.” [1]

Tehát a szerzetesi életmód nem arra szolgált, hogy a társadalom részére valamiféle tudást adjon át, vagy szolgáltatást nyújtson. Az elvonult életmód az ember és Isten közötti elmélyült kapcsolat létrehozását teszi lehetővé, ezzel együtt Isten szolgálatát az aszketikus életmódon keresztül. Keresztény értelemben Isten szolgálata pedig az emberek szolgálatát is jelenti. A remeték, szerzetesek elsődleges feladata nem a tudásátadás, vagy az emberek segítése, ugyanakkor ez nem jeleni azt, hogy ilyen feladatokat nem látnak el.

1 Puskely M.: Szerzetesek. 8. o. Hívás - hivatás c. fejezet

A szerzetesi élet elemei

A szerzetesi életmódnak három fontos és lényegi eleme van. Az első az aszketikus életmód; a földi élettől való elfordulás, ami a földi élvezetekről való lemondásban, vagy akár az önsanyargatásban is megvalósulhatott. A nyugati kereszténységben ennek jelentősége lecsökkent Nursiai Szent Benedek regulája után, ami kimondta, hogy az „Isteni szolgálat” Opus Dei a fő cél, ennek kell mindent alárendelni; és a túlzott böjtölés, vagy az egyéb testi sanyargatásokkal járó túlzott aszketikus életmód nem mehet ennek rovására. A szerzetesi életmód másik fő eleme a szerzetesi regula, amiket a szerzetesrendek írnak elő, ezért rendenként változó, de mindegyik az ókeresztény regulákra és a keresztény teológiára épül. Ezekben olyan alapvető szabályok vannak leírva, mint az keresztényi feltétlen szeretet megtartása, de olyan a részletek is, mint a szerzetesek napirendjére és öltözetére vonatkozó követelmények.[2] A szerzetesi élet harmadik eleme az aktív szolgálat, ami nem minden szerzetesi rendnek része. Ez alapján megkülönböztethetünk szemlélő és aktív szerzetesrendeket. A szerzetesek életét és életük dinamikáját tehát ez a három tényező befolyásolja leginkább, és ezek a szerzetesi építészetre is többé kevésbé hatással vannak.

A szerzetesi élet kialakulása

Thébai remeték, Gherardo Starnina festménye, Firenze, Uffizi, 1410. Théba körüli terület a remeteség bölcsője.

A szerzetesrendek kialakulásáig Krisztus kereszthalálától kezdve több száz évnek kellett eltelnie. Egészen 313-ig a kereszténeket üldözték, a kereszténységet pedig nem ismerték el a Római Birodalomban annak ellenére, hogy akkor már a birodalom egészen félreeső helyein is kialakultak ilyen közösségek. A keresztényüldözések, a megbélyegzés hatására a keresztények nem ellenállással válaszoltak, hanem Krisztus példáján keresztül békésen, akár mártírhalált halva.[3]

2 Kristina K. : Szerzetesrendek, kolostorok. 12-25. o. A korai szerzetesség

3 Kristina K. : Szerzetesrendek, kolostorok. 12-16. o. A korai szerzetesség - A kereszténység kezdetei, Aszkézis és önmegtartózatás c. alfejezet

Ebben az időben kezdett el terjedni az aszketikus életforma is, ami a bibliai tanításokkal összhangban állt: „...tartózkodjatok a testi kívánságoktól, mert ezek a lélek ellen törnek.”, másrészt ez volt az egyetlen módja a római kultúrával szembeni ellenállásnak. Az aszketikus életmód fellángolásának nagyon fontos oka volt az, hogy Krisztus halála utáni 3.-4. században Krisztus II. eljövetelét még rendkívül nagy elragadottsággal várták; és hittek abban, hogy a böjt, a testi tisztaság és a mindennapi élettől való elvonulás által közelebb hozhatják magukhoz a mennyországot.[4]

Az egész Római Birodalom területén éltek már remeteéletmódot teljesen egyedül vagy kis csoportokban, de Egyiptomban alakult ki ennek az életmódnak több típusa és itt alakultak az első olyan közösségek is, amik fallal vették körül magukat. Az egyiptomi remete életmód széles skálán mozgott a teljesen elvonult, magányos életmód és a monasztikus szerzetesi életmód között. Ezek közül Szent Pakhomiosz kolostorai hasonlítanak legjobban a mai szerzetesrendekhez. Ezekben már regulák szerint kellett élniük az ott lakóknak; közös volt az étkezés, a munkavégzés és az ima, és egyforma ruhát kellett hordaniuk. Ezek az épületegyüttesek azonban még sokkal inkább egy településszerű struktúrát mutattak, ahol különálló épületekben voltak a meghatározott funkciók. Az egyiptomi szerzetesség példáját több személyen keresztül közvetítették a Római Birodalom területeire. Ezzel párhuzamos folyamat volt, hogy a Birodalom egyre instabilabbá kezdett válni és a keresztényüldözés is megszűnt, ez pedig még nagyobb teret engedett az aszketikus életmód terjedésének. Szent Benedek - aki ismerte az egyiptomi szerzetességet is - megírja a *Regula Magistri*t és 500 körül megalapítja a Bencés rendet, ami a nyugati szerzetesség alapjává válik.

Kellia maradványai Egyiptomban. Ez az egyik legrégibb monasztikus „telep” maradványai. A kelliokat, épületegységeket fal vette körül, ahol két szerzetes, egy tanítvány és egy idősebb, tapasztaltabb remete. A kellionok a templom körül helyezkedtek el, ahol közös istentiszteletet tartottak.

4 Kristina K. : *Szerzetesrendek, kolostorok*. 14-16. o., *A korai szerzetesség - Aszkézis és önmegtartózatás* c. alfejezet

A szerzetes építészet, a kolostorok és monostorok építészete számos ponton eltér egymástól. Ezek az épületek számottevő változáson mentek keresztül a korszak sajátosságai, a rend előírásai vagy a helyi jellegzetességek befolyása miatt, de a legtöbb ilyen épületben megtalálható az ókori minták alapján kialakuló szerzetesi építészet formája.

A szerzetesi építészet, mint szakrális építészet

A szerzetesi építészetet ugyanakkor nem szabad élesen elválasztani a vallásos építészet más megnyilvánulásaitól. A szakrális épületeknek a fő feladata a misztikum, azaz Isten és a lélek közötti közvetlen kapcsolat létrehozása. Azonban szakrális építészet és az egyházi építészet közé nem lehet egyenlőségjelet tenni. A szakralitás, mint érzékszervekre ható, metafizikai valóságot sugalló megtapasztalás ott lehet a profán (nem szakrális) funkciót betöltő épületekben, terekben is.

A szakralitás alapvetően abból az ősi elképzelésből származik, hogy a világ nem homogén egység; abban kitüntetett, minőségileg különböző részek vannak. Vannak szent terek és profán terek. A közösségek számára a világ végtelennek tűnik, ezért felosztja káoszra és kozmoszra. A káosz, a számára idegen világ, amit nem ismer, a kozmosz pedig az a tér amiben él.[5] A kozmosz középpontjában áll a szent hely, ott tör át az *Axis mundi,* a világtengely. Erről így fogalmaz Nagymihályi Géza művészettörténész:

„Az építészeti tevékenység szemlélődéssel kezdődik. A közösség a végtelen térbe mered, és megrendül a felismeréstől: a világ kiismerhetetlen és idegen számára! Otthonos világot szeretne, és ha a Kozmosz számára egyenlő a végtelennel, épít magának emberléptékű világmindenséget – a saját világképe szerint -, ahol kiismerheti magát.”[6]

A vallásos ember minél közelebb szeretne lenni a szent helyhez, mert ismert világának ez a középpontja. A szerzetesi épületeknél a szent hely, a templom vagy kápolna az épületegyüttes része. A szerzetesi élet funkciói pedig összekapcsolódnak ezekkel, ahogy a szerzetesi élet is teljes mértékben összekapcsolódik a szenttel, a szerzetes egész életét rendeli alá ennek. A szerzetesi építészet ezért nem választható teljesen el szakrális és profán funkciókra.

A szerzetesi épületek szimbolikája

A cellák, a refektórium és a szerzetesi épületek minden helyisége egy nagy építészeti struktúrának van alávetve, amelyeket áthat a szerzetesi szimbolika. A szerzetesi szimbolika a keresztény szimbolika keretein belül kialakuló rendszer, amelyben vannak olyan szimbólumok, amiket ma

5 Mircea E.: *A szent és a profán.* 8. o., *A szent tér és a világ szakralizációja* c.fejezet
6 Nagymihályi G.: *A misztika térben, szóban, képben* 15. o.

már igazán csak a szerzetességhez kötünk, ilyenek szimbólum például a szerzetesi ruha, a habitus, vagy a szerzetesi csomó, ami a ruha derekára kötött három csomóval kialakított kötél (ún. korda). A három csomó pedig a szerzetesek három fogadalmát jelöli: szegénység, tisztaság, engedelmesség. A szerzetesi szimbólumok közül több szorosan a szerzetességhez kapcsolódik, más szimbólumok a szerzetesség egy-egy ágához, vagy egy-egy hagyományhoz kapcsolódnak (ilyen például a rózsa, mint a szerzetesség szimbóluma, ezt régen a szerzetesek orvoslásra és gyógyításra használtak, de Assisi Szent Ferenc életéhez is erősen kötődik). A szerzetesi szimbolika egy viszonylag zárt jelentésrendszert alkot, akár csak a keresztény szimbolika. Zárt jelentésrendszer alatt pedig azt értem, hogy a szimbólumok jelentéstartalma még ma is többnyire értlmezhető és egyértelmű a laikus emberek számára is.

Kerengő és az udvar

A szerzetesi épületeket akár funkcionalista épületeknek is gondolhatnánk, hiszen azok mélyen tükrözik a szerzetesi élet ritmusát. De ezeket az épületeket is átjárja ez a szimbolika, amely alapjaiban meghatározza a kolostorok struktúráját és kialakítását is. Ennek talán legfontosabb eleme a kerengő. Ez az árkádsoros épületekkel körbevett négyzetes udvar a legtöbb kolostornak a fő szervezőeleme. Egyszerre szolgálja a funkciót és jelenik meg szimbólumként. Praktikussága abban rejlik, hogy a fedett árkádsoron keresztül könnyen meglehet közelíteni az egyes funkciókat, tulajdonképpen egy külső folyosóként használva azt. A közebzárt belső udvar, pedig a laikusoktól teljesen elzárt szerzetesi udvarként működik. A kerengős udvar ugyanakkor a Paradicsom földi képmását szimbolizálja, a „rejtett hely", amelynek közepén vagy egyik oldalán pedig a vizet adó kút jelenik meg, „a forrás". Az udvart általában négy körbejárható füves területre osztották, ezek az ókori Kelet szimbolizmusából eredeztethetőek és a Föld négy őrzőjét, vagy az égbolt négy segítőjét jelképezik, a négy evangélistát.[7,8]

„Az eszményi kert - az elzárt kert - elképzelése a kereszténveknél az ószövetségi Énekek énekére (4,12-19) vezethető vissza. E kert az Atya - a szerető - számára készül, s amely Szűz Mária minden tisztaságát magában foglalja. E kert kör alakú és elkerített. Fallal körülvett, azaz zárt kert: a befoglalt értékeket őriznie s a világtól elrekesztenie kell. Végtére belső törvényei vannak, egy szellemiség kifejezése: ilyenképpen tehát a szellemi rend fizikális megvalósítója, makettja. Világkép."[9]

7 Harangi A.: *Térbe zárt kert*. 3-4. o., *1. A keresztény és az iszlám kertek c. fejezet*

8 Árva J.: *A rend szépsége, a szépség rendje 32-34. o. A testet öltött elmélet c. fejezet*

9 Géczi János: *A tudás forrása: A kert.* Magyar Pedagógia 99. évf. 3. szám, 1999. p. 228, átvéve: Harangi A.: *Térbe zárt kert.*

Certosa di Pavia 14. századi lombardidi kolostor kerengős belső udvara boltozott árkádsorral; középen kúttal.

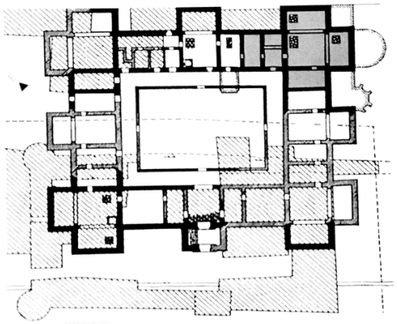

Pfalzel, Trier melletti 700 körül létrejött női kolostor, amit 4. századi vidéki palotaépületben alakítottak ki. A belső udvari galériát kerengőnek használhatták a bent élő apácák. A meglévő épület egyik sarkában található helysiégekben alakítottak ki templomt.

A kerengős kolostorkialakítás pontos eredete nem ismert, de az ókorból eredeztethető építészeti formálást mutat. Bár bizonyíték nincs a közvetlen építészeti kapcsolatra, de elképzelhető, hogy a kolostorudvar előképe az ókeresztény bazilikák átriumos udvara, aminek közepén szintén kút állt. De kapcsolatban állhat az ókori római ház és villaépítészet átriumos oszlopsoros kialakításával is, hiszen a nyugati világ első aszketikus közösségei a megtért családfő által felajánlott házakban, vidéki villákban alakulhattak ki.[10]

Kapu és a fal

Amíg a kerengő a szerzetesek zárt udvarát határolja körül, addig a kolostor vagy monostor fal az összes szerzetesi épület és melléképületet veszi körül, illetve zárja el a külvilágtól. Ez a megoldás még a középkorból ered, amikor a szerzetesi élet kizárólag a monasztikus, elvonult életmódot jelentette. A szerzetesek a városoktól, településektől távol eső helyeket keresték, *in eremo-* a pusztaságba telepedtek le, a külvilágot pedig igyekeztek távol tartani. Ennek okán nehezen megközelíthető helyeket kerestek; természet által formált sziklákat, szigeteket stb. Ilyen hely a keleti ortodox szerzetesség egyik központi helye, az Athosz hegy, amely ma is mintegy húsz kolostor otthona és csak hajóval megközelíthető, és az országon belül autonóm teokratikus köztársaságot alkot a terület. Ahol nem alakult ki a természet által ilyen elszigetelt terület, ott falakkal határol-

10 Kristina K. : *Szerzetesrendek, kolostorok*. 104-105. o.

ták el a külvilágot maguktól a szerzetesek. Később a városi szerzetesrendek, a szolgáló szerzetesrendek megszületésével ennek a falnak a szerepe lecsökkent, miután az önnfentartó életmódot felváltotta a társadalomba illeszkedés; és a szerzetesi épületek körüli gazdasági és kiszolgáló egységek lassan megszűntek. A szerzetesi épületeket határoló falakon általában csak egy bejárat van. A bejárat itt is - ahogy a templomnál is - mindig szimbolikát hordoz magában. Az áthaladást jeleníti a világi profán létállapotból a szent helyre, a vallásos létállapotba. Ezt a folyamatot tükrözi a kapu építmény, amely sok esetben -a templomokhoz hasonlóan- szobrokkal díszített, esetleg felirattal ellátott. Ennek reprezentatív szerepe is van, de fő rendeltetése, hogy felkészítse az áthaladót a „máslétbe", elősegítse az átlényegülést. A kapu megjeleníti a tér minőségi változását. Isten ezt mondta Mózesnek: *„Ne jöjj közelebb! Oldd le sarudat a lábadról, mert szent föld az a hely, ahol állasz!" 2 Mózes 3,5*

A szerzetesi építészetnek számos hagyományos elemével találkozhatunk még, ezek többé kevésbé a szerzetesi építészet sajátjai, és többé kevésbé szimbolikus elemekké is váltak. Ilyen az épülethez csatlakozó temető vagy kripta, ahol a szerzetesek sírjai találhatók. Szimbolikus a refektórium, ahol a rendek előírásai szerint közösen étkeznek a szerzetesek, akárcsak Jézus a tanítványaival. A szerzetesi építészetben megjelenő szimbolika változatai talán kimeríthetetlen téma lenne, hiszen ezeknek az épületeknek számtalan különböző fajtája létezik, amelyeket befolyásolt a kor, az eltérő kultúrák és a különböző rendek hagyományai. De a legfontosabb épületelemek, a kerengő, az udvar, a kút, a kapuépítmények tükrözik a szerzetesség legmélyebb szimbolikáját.

A szerzetesi életet egy sajátos szellemiség hatja át, ami a szerzetesi építészetben is karakteresen megnyilvánul. Ez a szellemiség az évtizedek során sok változáson ment keresztül, de alapjai a Szent Benedek által lefektetett bencés regulákból következnek a nyugati kereszténységben. A különböző korokban és kultúrákban ez a szellemiség is változatosságot mutat. Érdemes megemlíteni példaként a barokk kor szerzeteseit, akik közül sokan uralkodók tanácsadói, tudósok lettek, és fontos hatalmi pozíciót szereztek, a rendek pedig nagy vagyonnal és földbirtokkal rendelkezhettek, ellent mondva a szegénységi fogadalomnak. A szerzetesi épületek pedig a barokk korszellemnek megfelelően gazdagon díszített, sokszor uralkodói palotákat megszégyenítő belső kialakítással készültek. Ezek a szegénység helyett a szerzetesség hatalmát, társadalomban betöltött magas pozícióját hirdette. Ezek azonban kivételes pontok a szerzetesség történetében, amikor a szerzetesség alapelveit a korszellem ilyen mértékben felül tudta írni.
A szerzetességre alapvetően, -és a kivételek ellenére- a szellemi értékek megtartása és továbbörökítése volt a jellemző. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy megannyi szerzetesrend és obszerváns rend (szerzetesi rendet megújító, gyökerekhez visszatérő, eredeti rendből kiszakadó szerzetesrendek, pl.: obszerváns ferencesek) éppen azért jött létre, mert a szerzetesek úgy érezték, hogy a közösségük eltávolodott a rend és a szerzetesség eredeti értékeitől. A szerzetesi élet értékei és szabályai ezért évszázadokon át csiszolódtak Szent Benedektől kezdődően, Szent Bernáton, Assisi Szent Ferencen és még számtalan újítón keresztül. A szerzetesi szellemiség direkt (regulák) és indirekt módon is befolyásolta a szerzetesi építészetet. A szerzetesi szellemiség és a szerzetesi élet előírásai megjelennek az építészetben is. A szerzetes három fogadalma a tisztaság, szegénység, engedelmesség kivetül az építészetre is. A szerzetesi szegénységet a ciszterci rend regulái a szerzetesi építészetre vonatkozóan is előírták. Szent Bernát feleslegesnek ítélte meg a díszítést és a festést még a monostortemplomok, monostorkápolnák esetében is. Szent Bernát erről egyértelműen fogalmazott:

„Ó hiúságok hiúsága, de még hiúbb, mint bolond!
A templom falait a gazdagság lángja hatja át, míg a szegény éhezik;
köveit arannyal borították, míg gyermekei meztelenek;
a szegények ellátására szánt pénzt díszítésre költötték,
hogy elkápráztassák a gazdagok szemét."[11]

11 Barrie, Thomas: *The Sacred In-Between, The Meditating Roles of Architecture*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2010, 144. o., átvéve: Árva József (2019): *A rend szépsége, a szépség rendje*

A díszítés elvetésével pedig egy olyan építészet jött létre, amelynek értékei az arányok és a szerkezet szépségében van jelen. De ez alapvetően nem az esztétika szempontok szerint kialakult törekvés volt, a fő cél a szerzetesi értékek képviselése és reprezentálása volt.

Az engedelmesség - a hármas credo eleme – a szerzetesi élet hierarchiájában és a terek hierarchiájának párhuzamában is tetten érhető. A szerzetesi épületek terei a rendben elfoglalt rang szerint használhatóak. Ebben a rangsorban pedig Isten áll a legfelső helyen, minden szerzetesi élet Istennek van alárendelve. A kolostorok különböző szárnyai aszerint használhatóak, hogy az egyén rendben betöltött szerepe milyen szinten helyezkedik el. Ez a térbeli hierarchia a kolostortemplomnál is megjelenik, ahol a szentély és az annak közepén álló oltár foglalja el a legmagasabb kozmikus rangot.

Az emberre ható építészet

Az épületek kialakítása mindemellett hatással van a bentlakók mindennapjaira is. A szerzetesi élet minden területére kiható fegyelem megtartását segítik a rendezett struktúrájú szerzetesi épületek. Az épület szimbolikája emlékezteti az oda látogatókat és a bent élő szerzeteseket is, hogy ez a térnek egy kiemelt jelentőségű területe. A szerzetesek élete pedig soha nem csak fiziológiai cselekvés, hanem „szakramentum", vagyis a szenttel összekapcsolódó. Ennek az életmódnak a megéléséhez járul hozzá a szimbolika, ami Isten és a szent jelenlétét tükrözi. Ezek egészen kis jelek formájában (szobrok, feszület), és az épületet átszövő struktúra (kerengő) formájában is jelen lehetnek. A szegénységet hirdető, a szerzetesség szellemiségét is magában foglaló puritán építészetnek is van még egy funkciója: az ingerszegény, felesleges elemktől megtisztított környezet elősegíti a szerzetesek megfelelő elemekre való fókuszáltságát, egyfajta meditatív állapot létrehozását.

A szerzetesi építészet megújulása a XX. sz.-ban

A II. világháború után a katolikus egyház helyreállítására volt szükség, és nem csak azért, mert számos egyházi épület pusztult el, és felbecsülhetetlen volt az anyagi kár, hanem egyfajta vallásos szemléletváltás is történt. Ez a szemléletváltás egyrészt alulról (papok, hívek által) szerveződött, és már a két világháború közötti időszakban elkezdődöt, ez a szakrális építészetet és művészetet is érintette; másrészt részben ezek hatására hívták össze a II. Vatikáni Zsinatot. A szemléletváltás középpontjába a liturgikus élet megváltoztatása állt. A liturgia központibb elemévé akarta tenni a gyülekezetet ez a törekvés, amely a templomépítészetre is hatással van. Ez azonban nem jelentette bizonyos templomtípusok, vagy építészeti formálásmód kizárólagossá tételét és ezzel kapcsolatban a II. Vatikáni Zsinat se konkrétumokat ír le. Ennek is köszönhető, hogy a XX. század katolikus építészetét áthatja a kísérletezés légköre, azonban fontos megjegyezni, hogy az építészet funkcionálissá válása mellett a szakrális építészet talán az egyetlen, amelyik nem veszítette el poétikus töltetét az átalakulás ellenére sem.[12,13]

A II. Vatikáni Zsinat külön dokumentumban értekezett a szerzetesi élet megújításáról , amelyben az eredeti szerzetesi regulákhoz való visszatérésre buzdítja a rendeket, ugyanakkor a régi, elavult szabályok elvetését és átértékelését is sürgeti. Felhívja a figyelmet a szerzetesi szegénységre és a szerzetesi élet eredeti értékeinek a visszaállítására. Egyaránt elismeri az aktív és a szemlélő szerzetesrendek jelentőségét is. Ebben sincsenek a szerzetesi építészettel kapcsolatban megfogalmazott konkrétumok, de a zsinat által megfogalmazott szemléletváltás mégis nagy hatást gyakorolt rá.[14]

A tempolomoknál, kápolnáknál már a II. Vatikáni Zsinat előtt elkezdtek az építészet új technológiáival és építőanyagaival kísérletezni, valamint a modern építészeti elveket megpróbálták átültetni szakrális funkciójú épületekre. Az új liturgikus szemlélet pedig megteremtette a légkört az új temlpomtípus(ok) létrehozásához. Már a modern építészet történetében se találhatunk sok példát szerzetesi épületekre, de az a néhány épület ma is szimbólikus jelentőségű eleme a szakrális és a szerzetesi építészetnek. *Le Corbusier La Tourette*-i konvent épülete és *Dom Hans van der Laan Vaals*-i *Sint Benedictusberg* apátsága talán a két legkiemelkedőbb példái ennek.

La Tourette-i rendház

Athos hegyi lavra (ortodox kolostor) épület

Le Corbusier: La Tourette-i konvent

Le Corbusier talán az egyik legprogresszívebb modernisat építész volt, aki az építészetet alapjaiban változtatta meg; az általa tervezett szerzetesi épületet mégse tudta anélkül megtervezni, hogy történelmi monostorokat ne vett volna előképül. Az épület alapvetően a szerzetesi élet igé-

12 Fejérdy P., Szabó L.: *Szakrális épületek*. In: Cságoly F.: *Középületek*, 12-61. o.

13 Árva József (2019): *A rend szépsége, a szépség rendje*. 4-10. o.

14 A II. Vatikáni Zsinat PERFECTAE CARITATIS kezdetű dekrétuma a szerzetesi élet korszerű megújításáról

nyeinek megfelelően kialakított, és a funkcionalitásra fókuszál, azonban *Le Corbusier* nem tud és nem is akar elszakadni a szerzetesi épület szimbolikus elemeitől. Az épület megtartja a belső udvaros formát, de átértelmezi azt. A belső udvar körül nem alakul ki egy egybefüggő kerengő, bár több helyen szalagablakok és folyosó néz ide, amivel bizonyos mértékben megidézi azt. A kripta a templomtérből lépcsőzik le, ami a hagyományos templom alatt elhelyezkedő kripta kompozícióját és szimbolikáját idézi meg. Az épület a hagyományos struktúrák felelevenítése ellenére nagyon is *Le Corbusier* elvei szerint készültek el, és megfelelnek az építész új építészetről alkotott öt pontjának. Az épület bravúrossága is ebben rejlik, ahogy az építész mesteri érzékkel fésüli össze a hagyományos kolostor kialakítását a saját modernista eleveivel. Az épület vasbeton szerkezetű, amelynek egy része el van emelve a talajtól, és pillérekre van állítva. A belső udvaros kialakításnak köszönhetően szalagablakos homlokzatokat tudott kialakítani, magastető helyett pedig laposetetős épülettömböket hozott létre.

Dom Hans Van der Laan

Dom Hans van der Laan elsősorban nem csak az építészeti tevékenységéről vált híressé. Építészetelméleti és térelméleti munkássága ma is hivatkozási pontnak számítanak. A megfigyelései és tanulmányai ugyanakkor építészetének alapjait is képzik, ezért ezeket nem lehet teljesen elválasztani egymástól. Tervezési módszere és látásmódja olyan népszerűvé vált, hogy az általa alapított építészeti kurzus mintegy két generációnyi építészt nevelt ki. Módszere fókuszpontjában a tér -és a tömegszerkesztése áll. Az épületek arányainak a megszerkesztését az ún. plasztikus számok módszerével készítette el. Ez egy térbeli arányrendszert jelölt, amely az érzékelés objektív eredményeit használta fel. Az épületekhez pedig olyan arányrendszert hozott létre, amiben a legkisebb elem a pillér, vagy a fal vastagsága volt, a legnagyobb pedig az épület befoglaló méretei. A méretek egymásból következése során a kisebb épületelemek előre vetítik a nagy egészet[15]:
„Ez valami olyasmi volt, ami már gyermekkorom óta érdekelt: hogy egy dolog részében megtaláljam az egészet."[16]

Dom Hans van der Laan szerzetesi életet élt és konkrét elképzelése volt a szerzetesi építészetről. Az építészetében a forma lényegét kereste és meg akarta szabadítani azokat minden felesleges, rárakódott rétegtől. Elképzelése tükrözte a ciszterciek látásmódját is. Szent Bernát így fogalmazott: *„Mi az Isten? Ő a hossz, a magasság és a mélység"*[17]

15 Árva József (2019): A rend szépsége, a szépség rendje, 13-15. o., 38-39. o.
16 Barrie, Thomas: *The Sacred In-Between, The Meditating Roles of Architecture*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2010, 151. o., átvéve: Árva József (2019): *A rend szépsége, a szépség rendje*
17 Barrie, Thomas: *The Sacred In-Between, The Meditating Roles of Architecture*, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York, 2010, 144. o., átvéve: Árva József (2019): *A rend szépsége, a szépség rendje*

Sint Benedictusberg apátság temploma

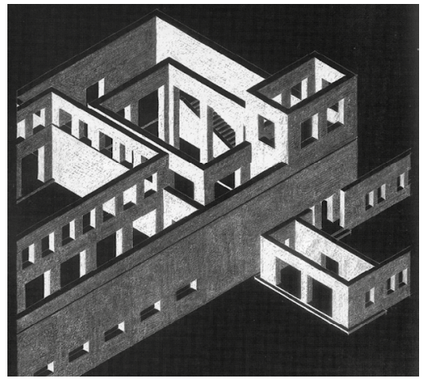

Plasztikus számokkal létrehozott apátság struktúrája

Épületeiben Dom Hans van der Laan-t a tömegképzés (formaképzés) és leginkább a térképzés érdekelte. Ugyanakkor az épületek túlmutattak saját magukon, hiszen mindegyik épület egy elvrendszernek, egy térbeli formálásmódnak van alárendelve. Ez az általa és tanítványai által tervezett épületeken tetten érhető, és egységbe foglalja azokat az arányrendszer és a tervezési módszer.

Van der Laan építészetét, az anyaghasználatát és szerkezeti kialakítást mélyen átitatják az építészet legszilárdabb tradíciói. Épületei részben hagyományos anyagokból (téglafal, cseréptető stb.) készülnek, és az épületek kialakítása is felidézi a múlt szerzetesi építészetét. Legfontosabb épülete a Vaals-i Sint Benedictusberg apátság. Ez az épület egy meglévő kolostorépület bővítése. Ebben az épületben fogalmazódott meg leginkább tervezési módszere és vált teljessé a szerzetesi funkcióval összekapcsolódva.

Szezetesi épületek új építészete

A szerzetesi közösségek és a szerzetesek számának csökkenésével egyre több magára hagyatott, üresen álló vagy átalakult funkciójú szerzetesi épület, monostor, kolostor vagy rendház jött létre. A szerzetesek száma világviszonylatban is csökkenő tendenciát mutat, pedig számos országban (az ázsiai és afrikai régióban) a nyugati világgal ellentétben egyre nagyobb teret nyer a kereszténység. A nyugati világban pedig, ahol a deszakralizáció egyre nagyobb mértékű, a szerzetesség száma nagy mértékben megfogyatkozott és a társadalomban való jelenlétük jelentősen lecsökkent.

Ma Magyarországon kb. 1600 szerzetes él 102 szerzetesrendben, közülük kb. 960 szerzetes apáca és kb. 640 szerzetes testvér, és számuk ma is csökkenő tendenciát mutat. Viszonyításképpen, 1943-ban az apácák és a szerzetesek száma a 12000-et is meghaladta. Akkor 13 szerzetes jutott tízezer lakosra, ma mindössze 2. A rendházak száma kb. 630-ról kb. 230-ra esett vissza. A rendházban élő szerzetesek, tehát egy-egy szerzetesi közösség) létszáma pedig átlagosan 7 fő.[18]

A kortárs szakrális építészetben alig van jelen új kolostor vagy monostor építése, ugyanakkor egyre több olyan projekttel lehet találkozni, amely egy régi, kihasználatlanná vált kolostorépületnek ad új funkciót. Hazánkban is számos olyan épület alakult át múzeummá (pl. Pásztói Kolostor), szálláshelyé (pl.: Majki Remeteség, Máriagyűdi Rendház) , amelyek egykor szerzetesi közösségeknek adtak helyet. De a még meglévő szerzetesi közösségek között is több olyan van, amely 2-3 főből áll csupán. Ez a folyamat relációban áll a szerzetesség válságával és a szerzetesek számának csökkenésével. A különböző szerzetesrendek már ritkán alapítanak új szerzetesi közösségeket, jellemzőbb a kis létszámú közösségek összevonása, egyesítése. Az építészek is egyre ritkábban kapnak olyan megbízásokat, amelyek teljesen új szerzetesi épületek építését célozták volna meg. A meglévő szerzetesi épületek pedig sokszor műemlék vagy műemlék jellegű épületek, amelyek az egyház és a szerzetesi közösség számára is értéket képviselnek. Ezért az igények változásával sokkal többször merül fel az épületek átalakítása, mint új épület kialakítása.

Új szerzetesi épületek építése helyett hazánkban is fontosabbá vált a régiek megőrzése és az új igényeknek megfelelő átalakítása. Ezeknek az épületeknek és közösségeknek a jelentősége felértékelődött számuk csökkenésével. A szerzetesi építészet lényege a XXI. században áthelyeződött az új építésről a meglévő megőrzésére. A szerzetesi épületek felújításai, átépítései ezért kiemelt jelentőségűnek számítanak, és az ilyen épületek tervezésénél sokszor a legkiválóbb építészek vesznek részt.

18 KSH: Statisztikai Tükör 2015/96. *Istennek szentelt életek - A szerzetesek éve alkalmából*

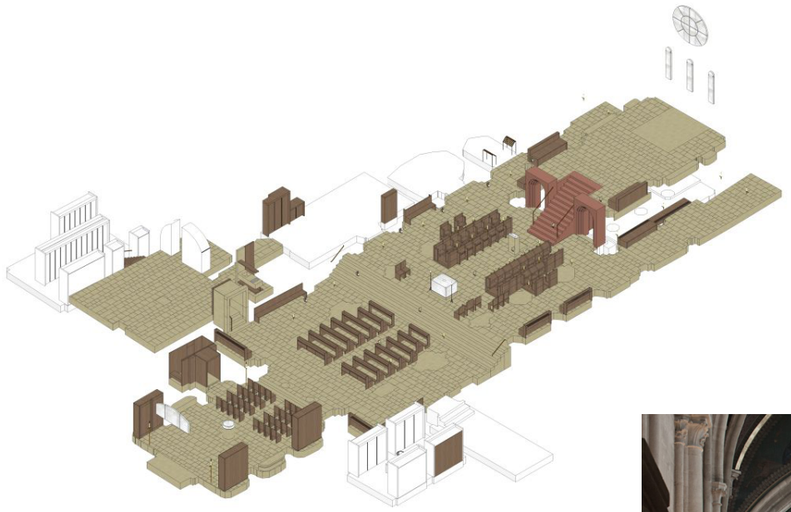

A bazilikában kialakított új elemek

„a beavatási út kezdete", keresztelőkút a templom főbejárata előtt

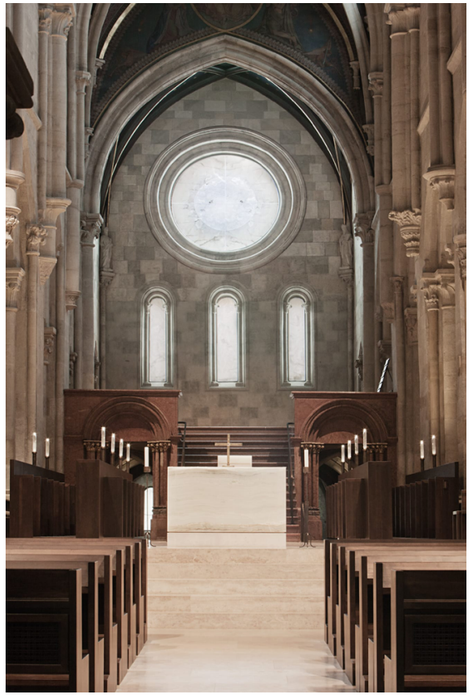

A tér gyújtópontjában az oltár áll

Pannonhalmi Bencés Főapátság Bazilikája

John Pawson, Gunther Zsolt, Stefan Dold, Anna Schulenburg

A Pannonhalmi Apátság Bazilika épülete javarészt az 1200-as években épült, a gótika időszakában. Azonban a majd 800 év alatt sok réteg rakódott rá. A legnagyobb átalakítás az 1870-es években, a historizmus időszakában történt. Ez az átalakítás a szószékkel, a nagy területet elfoglaló padokkal egy „székesegyház-jellegű" épületté akarta alakítani a középkori bazilikát.
Az épületet 2007 és 2012 között John Pawson vezetésével alakíttatta át a szerzetesi közösség. A szerzetesek az imádság helyét, az elmélyült állapot lehetőségét magában hordozó, minden „feleslegtől" mentes teret akartak létrehozni. Ebben nagy akadályt jelentett a műemlékvédelem kezdeti álláspontja, ami azt mondta ki, hogy elvenni a meglévő épületből nem lehet, csak hozzáadni. A szerzetesek viszont a középkori templom szellemiségét akarták visszaszerezni. A 19. századi átalakítás az épület szimbolikáját is csorbította, a historizáló allegorikus és didaktikus nyelvezetével. Az átalakítás ezért nem csak funkcionális szempontok szerint ment végbe. A középkori szimbolika legmélyebb rétegeit fejtették vissza az épületben a tervezők, ebben már nem a „biblia pauperum" („szegények bibliája") jellegű – azaz szobrokkal, képekkel történő - tanításra van szükség. Az épület legfőbb szimbolikáját emelik ki a felesleges elemek eltávolításával és az új elemek megfelelő módon való hozzáadásával. A kelet-nyugat irányú főtengely és a keresztirányú alaprajz lesz a leghangsúlyosabb eleme az épületnek. Az egyik legfontosabb cél az átalakítás során annak az ősi beavatási rítusnak a megfogalmazása vagy visszaállítása volt, amelyek szerint a középkori templomokat osztották fel. A bazilika bejáratánál egy előtér található keresztelőkúttal, ezt követi a hívek szintje, a szerzetesek szintje, majd a szentély, a tér gyújtópontjában pedig az oltár áll.[19]

19 https://epiteszforum.hu/gunther-zsolt-a-pannonhalmi-bazilika-nem-rekonstrukcio-hanem-uj-entitas
Garai P.: Gunther Zsolt: "A pannonhalmi bazilika nem rekonstrukció, hanem új entitás"c. interjú Gunther Zsolttal

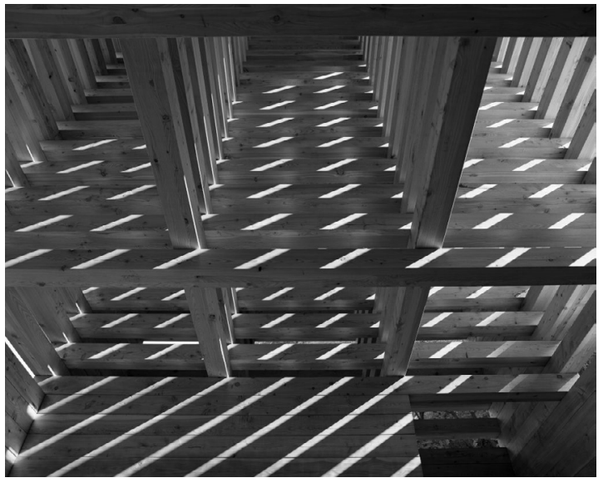

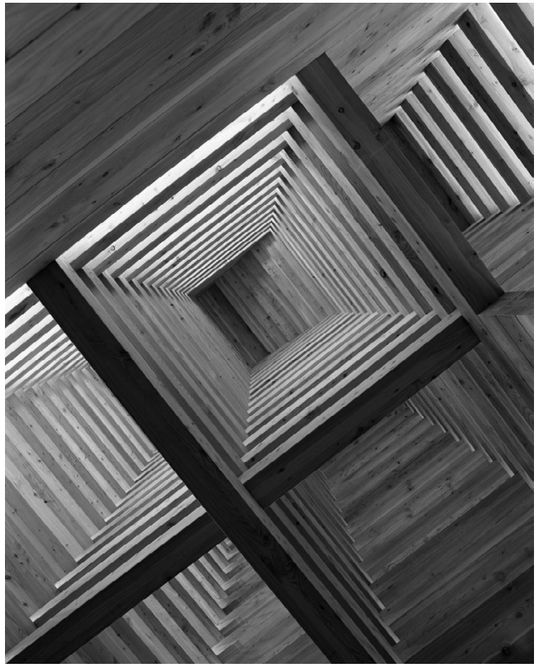

Erdei kápolna

Czigány Tamás, Papp Róbert, Cseh András

A szerzetesi építészet szempontjából elsőre kevésbé lényeges épületnek tűnhet egy erdei kápolna, azonban Czigány Tamás épülete rávilágít, hogyan lehet alkalmazkodni egy új épülettel a Pannonhalmi műemlék apátsághoz. Az Apátsághoz tartozó Bazilika főként a szerzetesi közösséget szolgálja, illetve a közös imádságot. Ugyanakkor az Apátságot egyre többen látogatják, ami miatt a hívek magányos elvonulását biztosító épület igénye egyre inkább megnőtt. Ez főképp azután vált szükségszerűvé, miután zarándokház épült az Apátság melletti völgyben. A kápolna a szálláshoz közel épült és a csendes szemlélődésnek, elvonulásnak, egyéni imádságnak ad helyet. Az apátság a magasban helyezkedik el, a kápolna a fás-ligetes völgyben. Az apátságot falak veszik körbe, a kápolna a szabadban áll. A bazilika épületes súlyos kövekből épült, a kápolna pedig fából, vékony falakkal. Az egyik időtlen, a másik múlandó. A kápolna ki van téve a környezeti elemeknek, nem rendelkezik nyílászárókkal, beáramlik rajta a hideg, a szél. A kápolna szerény kialakítású, amit drága technológiák helyett egyszerű faszerkezetből építettek építészhallgatók kétkezi munkával.[20] Az épület a keresztény szimbolika elemeitől is távol tartja magát. Az épület mégis magában hordozza a szakralitást, de más hangvétellel, egy rejtőzködő, szerény épület formájában.

20 https://epiteszforum.hu/szent-csend-zarandokhaz-es-erdei-kapolna-pannonhalma
Czigány T., Cseh A.: Szent csend – zarándokház és erdei kápolna, Pannonhalma

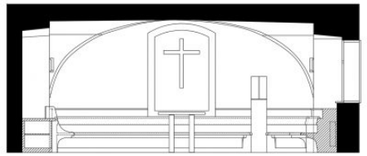

Tihanyi Bencés Apátság kápolnája

Czigány Tamás, Páll Anikó

A Bencés Apátság egykori refektóriumának átalakítására használati szempontok miatt került sor. A megrendelői igény az volt, hogy az egykori étkező helyiséget kápolnaként lehessen használni. A teremben érezhető, hogy alapvetően nem szakrális célra használták azt. Erre utal a kis belmagasság, a restaurált festmények kialakítása és témája is. Czigány Tamás; a feladattal megbízott építész nem arra törekedett, hogy minél nagyobb és látványosabb beavatkozással alakítsa át a termet kápolnává, az eredeti funkciót leplezve. Az anyaghasználat, az átalakítás mértéke és milyensége azt tükrözi, hogy úgy lett kialakítva, hogy bármikor visszaalakítható legyen a terem eredeti funkciója, mégis megfeleljen az új rendeltetésnek is. A hozzáadott új elemek teljes egészében tömör tölgyfa szerkezetből készültek. Az új bútorok száma pedig minimálisra lett redukálva, ami egyszerűségében puritán hangulatot áraszt. A padok a tér peremére szorultak, és a falak mentén lettek kialakítva. A szertartáshoz szükséges kellékesszekrény is a falhoz lett szorítva. A bútorzat akár bármelyik pillanatban visszarendezhető lenne, asztalok és székek elhelyezésével újra refektoriumként lenne használható a tér. Egyedül az oltár áll a térben, ami viszont egy falapból és négy lábból áll, akárcsak egy egyszerű asztal (mensa). Anyaghasználatában ez se különbözik a többi berendezéstől. Az „ebédlő jellegű" kápolna kialakítása az új funkció létrehozására fókuszál, de az ahhoz szükséges ezközök és elemek számát a lehető legkevesebbre redukálja, tiszteletben tartva az eredeti kialakítást. A két funkció közötti kapcsolat pedig összefüggő. A refektórium (kolostori ebédlőterem) lelkisége összecseng az utolsó vacsora lelkiségével, ami a liturgián minden alkalommal megismétlődik az eucharisztiában. *„A szentmisét celebráló pap és az őt körülvevő közösség együtt ünneplik a liturgikus cselekményt, ahol megtörténik a legnagyobb titok: Jézus újra és újra szétosztja magát közöt*tünk."[21]

21 https://czita.hu/hu/munkak/?id=132

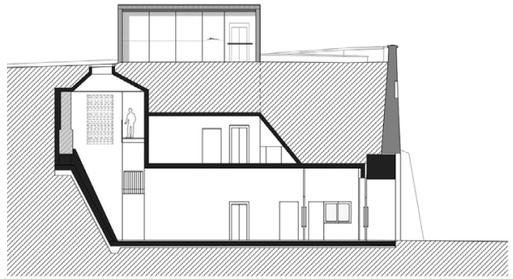

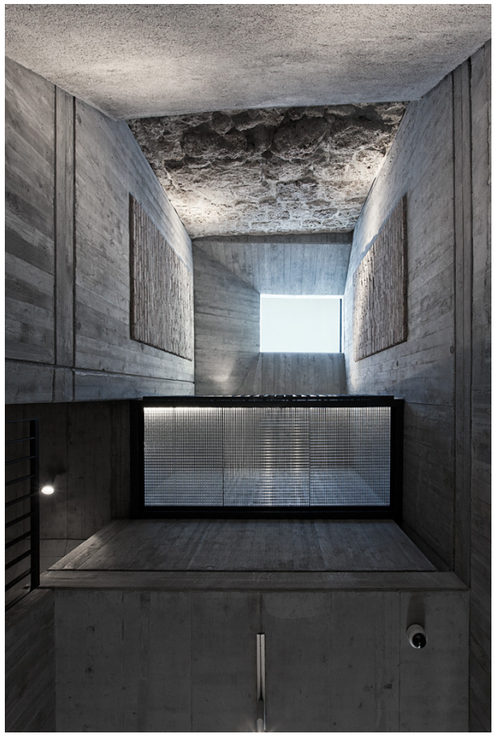

Pannonhalmi Bencés Főapátság új látogatóbejárata

Czigány Tamás, Páll Anikó, Tóth Györgyi

Régi vágy volt a Pannonhalmi Apátság egyéni látogathatósága, hiszen sokáig csak csoportos, szervezett látogatásra volt lehetőség. Az egyéni látogatás biztosításához azonban egy új épület, egy új bejárat létrehozására volt szükség. Az épület egyszerre nyújt áthaladást a várfalon és hidalja át a Várkör és a Bazilika előtti tér közötti mintegy 10,5 méteres szintkülönbséget.
A megérkezés szimbolikus aktus, ezt az új épület úgy hívja életre, hogy a monumentális méretektől és a jelképektől távol tartja magát. A megérkezés jelentőségét nem szobrok, feliratok, díszítések hangsúlyozzák, hanem az az élmény hívja elő, amely során a várfalon keresztül felérkezünk az apátság szintjére.
Az épület úgy lett kialakítva, hogy ne konkuráljon a várfallal, vagy a Bazilika épületével. A belső kialakítása is a várfalra fókuszál. Belül egy fénykút lett létrehozva, amely a várfalat világítja meg. Az épület a Várkör szintjén a várfal egyik boltívében kialakított visszafogott bejáratból áll. A bazilika szintjén pedig egy egyszerű kubusban megfogalmazott épület. Ezt úgy alakították ki, hogy minél kisebb egység jelenjen meg a térszín felett, ezért a funkciók nagy részét a föld alá rejtették, a Várkör szintjére. Fontos szempont volt az épület létrehozásánál a visszafogottság mellett az épület őszintesége. Az épület nem akar anakronisztikus lenni a műemléki környezetben, helyette a mai építészet megoldásait, technológiáját és eszközeit jeleníti meg. Ez az anyaghasználatban is tetten érhető , az épület gyalult deszkával zsaluzott látszóbeton felületű, valamit nagy üvegfelületekből áll. Az egyszerű anyaghasználat szintén az épület visszafogottságát tükrözi. A megérkezés drámai, az új és a meglévő épület egysége a meglévő helyszínben rejlő lehetőségek kihasználásával (fénykút, várfal megjelenítése stb.) éri el azt a szakrális hatást, ami a „máslétbe" történő áthaladáshoz tartozó átlényegülést idézi elő.[22,23]

22 https://epiteszforum.hu/a-pannonhalmi-bences-foapatsag-uj-latogatobejarata1
A Pannonhalmi Bencés Főapátság új látogatóbejárata

23 https://www.youtube.com/watch?v=F3JQupVOuqw&feature=emb_title&ab_channel=Glokalis
A Pannonhalmi Bencés Főapátság új látogatóbejárata

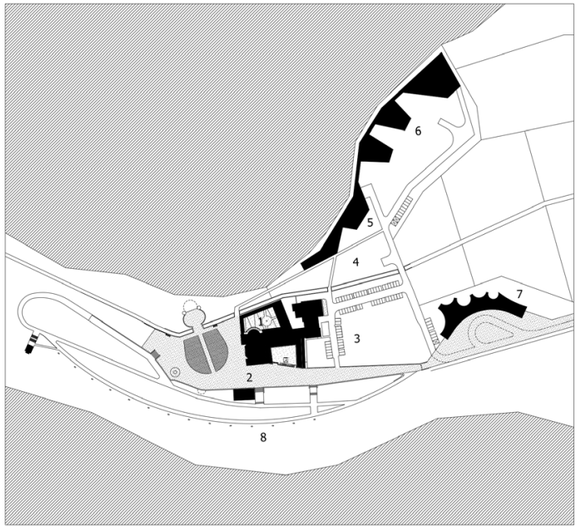

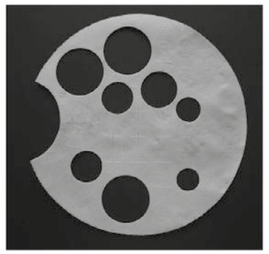

Szentkúti zarándokközpont és rendház

Nagy Tamás, Szijjártó Csongor, Meditz Anna, Sziray Zsófi, Radnóczi Kinga, Hajdú Lili, Lévai Tamás, Vörös Balázs, Elekes Gabi, Holló Mátyás

A mátraverebélyi hegyek lábainál található a szentkúti zarándokközpont és rendház. A XVIII. században épült a területen barokk kegytemplom és ferences rendház, amely azóta is működik. 2015-ben készült el a Nagy Tamás által tervezett rekonstrukció, és ezzel együtt több új épület is megépült. A zarándokhely évente mintegy 200000 zarándokot fogad és kedvelt turistahellyé is vált. A meglévő épületek már nem tudták kiszolgálni ezt az embertömeget. Ezért a rekonstrukciós munkálatok mellett parkolók, zarándokszállás, információs iroda, étkező, kegytárgybolt stb. épült meg. Az épületek kialakításánál fontos szempont volt az új és a régi, a profán és a szent elkülönítése, és az azok közötti egyensúly megteremtése is. Az épületek laza szövetet alkotnak. Az épületek között megfigyelhető egyfajta távolságtartás, amire lehetőséget adott a nagy kiterjedésű tervezési terület.

Fontos szempont volt a tervezés során a természet tisztelete, az épületek természetbe való illeszkedése. A ferences szerzetesi világlátásban ez különösen nagy jelentőséggel bír, hiszen Assisi Szent Ferenc a természet védőszentje. Ennek szellemében az új épületek kialakításánál a természet iránti alázat figyelhető meg. Az új épületek a hegy és a völgy találkozásánál helyezkednek el, így azok nem foglalják el a völgyet. Az új zarándokszállás épületét az építész be is süllyeszti a hegybe, és zöldtetővel alakítja ki azokat. A homlokzatok ezen az épületet faburkolatot kaptak, egyfajta rejtőzködő építészet alakul ki a tájban. Az igények által megkövetelt nagy méretű épületet kisebb egységekre darabolták, amivel elérték azt, hogy a tájban az ne nyomasztó méretű épületként, ne tájsebként jelenjen meg. Az zarándokhely fogadóépülete egy szoborszerűen kialakított tömegű épület. A szoborszerűség érdekében itt nem természetes anyagokat használ az építész, hanem betont és vakolt felületeket. De ez az épület is alá van rendelve a természetnek. Nem az épülethez tervezték a környező fasort, hanem az épületet tervezték az egyenetlenül elhelyezett fákhoz. Az épület íves formáját a fák, és az azok körül szerkesztett védőtávolság határozza meg. A szabadtéri misézőhely területén elhelyezkedő fákat se vágták ki, a tervezőknek fontosabb volt azok megtartása, mint a zavartalan belátás biztosítása. Az anyaghasználatban is ez az alázatosság érhető tetten. A fa és a természetes kőfelületek dominálnak. Az épületek belső terei puritán, egyszerű kialakításúak.[24]

24 https://epiteszforum.hu/kozelitesek-zarandokkozpont-szentkuton

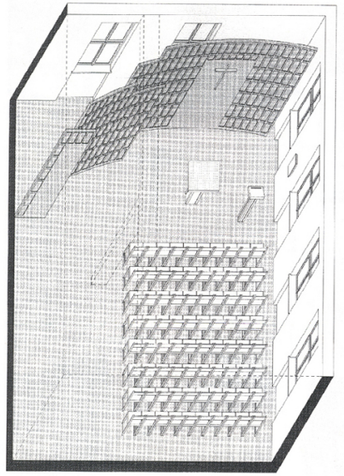

Pannonhalmi Bencés Gimnázium diákkápolnája

Czigány Tamás, Páll Anikó

A Pannonhalmi Bencés Gimnázium diákkápolnájának kialakításánál a Tihanyi Bencés Apátság „ebédlő jellegű” kápolnájához hasonlóan egy nem szakrális funkciójú terem kápolnává alakítása volt a megbízás. A gimnáziumi teremben létrehozott kápolna kevés eszközzel, kis beavatkozásokkal ad új értelmet a térnek, és hoz létre szakrális élményt, valamint alakítja ki a funkcióhoz szükséges környezetet. A bútorok és a berendezések nagyrészt fából készültek, még a terem kiemelt elemeként megjelenő paravánfal is faszerkezetű üvegfal. Itt is érezhető, hogy a terem bármikor visszaalakítható lehet, a szerkezeti megoldások ideiglenességet tükröznek, és az új szerkezetek berendezési elemekként jelennek meg. Itt azonban nincsenek a minimálisra redukálva a liturgikus elemeknek és bútoroknak száma. A paravánfal, a faszerkezetű állmennyezet és az új padlóburkolat határozottan alakítja át a teret, azt egy előtérre és egy kápolnatérre tagolva. A kápolnateret pedig megtöltik a székek, az oltár és a felolvasóállvány.

Pannonhalmi Bencés Főapátság Bazilika ablaka

John Pawson, Gunther Zsolt, Stefan Dold, Anna Schulenburg

A Bazilika felújításának egyik legjelentősebb momentumát képezte a Szent Márton ablak lecserélése. Ez a beavatkozás kapta talán a felújítás során a legnagyobb kritikát és szimbolikus elemévé vált a Storno Ferenc által készített 19. századi átalakítás visszaállításának. A 19. századi felújítás értékeit a bazilika majd ezeréves épületéhez kellett viszonyítaniuk a tervezőknek, ez alapján bontották ki a Storno féle átalakítás egyes elemeit. Jellemzően azokat az elemeket, amelyek az épület szimbolikáját és használhatóságát sértették. A Szent Márton ablak elhelyezkedésével és megjelenésével a figyelem középpontjában állt a templomtérben, elvonva azt az épület eredeti elemeiről. Az ablakot egy ónix lappal helyettesítették, amin egy kereszt rajzolódik ki. Ezt a kőlapot olyan vékonyra alakították ki, hogy a fény átsugárzik rajta, miközben a kő jellegét is megőrzi az anyag. Olyan érzetet kelt, mintha a templommal egy idős lenne és egy anyagból készült volna. Az átsugárzó fehér fény pedig a kereszténység örök értékeit szimbolizálja, az örökkévalóságot, a tisztaságot, a megváltást.[25]

25 https://epiteszforum.hu/gunther-zsolt-a-pannonhalmi-bazilika-nem-rekonstrukcio-hanem-uj-entitas
Garai P.: Gunther Zsolt: “A pannonhalmi bazilika nem rekonstrukció, hanem új entitás”c. interjú Gunther Zsolttal

A példák alapján megfigyelhető, hogy a szerzetesi épületek átalakításának igénye, szükségessége számtalan okból felmerülhet. Az egyik leggyakoribb igény a szerzetesi épületek korszerűsítésére van. A gyakran többszázéves épületek sok esetben nem felelnek meg a mai kor elvárásainak. A technológiai fejlődés elkerülhetetlen a gazdaságos és komfortos működés eléréséhez.
A szerzetesi közösségek működésének, létszámának és egyéb tényezők megváltozásának következménye a szerzetesi épületek funkciósémályának átalakulása. A használaton kívüli megüresedett helyiségek új funkciót kapnak, mint a Tihanyi Bencés Apátság kápolnája, amit étkező helyiségből alakítottak ki, vagy a Pannonhalmi Bencés Gimnázium diákkápolnája, amit tanteremből alakítottak át. A szerzetesség létszámának csökkenésével és a helyiségek megüresedésével ritkán van szükség új épület, vagy épületrész kialakítására a funkcionális átalakításokhoz.
Az évszázadok során a szerzetesi közösségekben egyfajta szemléletváltozás is végbement. Talán a legjelentősebb ilyen változás a szerzetesi közösségek nyitottabbá és transzparensebbé válása a laikus közönség előtt. Több közösség pedig bejárhatóvá tette az addig laikusok által nem látogatható terek egy részét is, szakítva a szigorú hiarerchikus renddel. Ennek a szemléletváltásnak köszönhetően alakítottak ki a Pannonhalmi Bencés Főapátságnál egy új látogatóbejáratot, aminek a létrehozásával már nem csak szervezett turnusokban látogatható az épületeggyüttes.
Az átalakítások másik oka az esztétikai, építészeti minőség helyreállítása lehet. Ezt jól reprezentálja a Pannonhalmi Bencés Főapátság bazilikájának átalakítása, aminél a szerzetesi építészet értékeinek (szegénység, tisztaság, engedelmesség) visszaállítására is törekedtek.
A példákon keresztül egy olyan építészeti magatartás olvasható le, ahol az építész az átalakítás visszafogottságára törekedett. Úgy jön létre új építészet, hogy az nem válik hangsúlyossá, de elkülönül a meglévő épület elemeitől, mégis egységes képet alkot azzal. Az épületek új elemei elkülöníthetőek a régiektől, az illeszkedés nem jelent anakronisztikusságot, vagy a meglévő elemek másolását. A tervezők őszinte építészet létrehozására törekedtek, ma használatos építőanyagok és építészeti megoldások alkalmazásával. Mindegyik bemutatott átalakítás tükrözi azt a törekvést, hogy minél kisebb beavatkozással próbáltak az új igényeknek megfelelni és új építészeti minőséget létrehozni.

Kis kiegészítések építészete

Az építészeti (építési) tevékenység minden esetben „illeszkedéssel" vagy „nem illeszkedéssel", a helyhez való valamilyen alkalmazkodással megy végbe. Ez egyaránt igaz az épített, és természetes, érintetlen környezetben létrehozott épületekre is. Az épület mindig egy leírható (mérhető) és le nem írható (nem mérhető) tulajdonságokkal rendelkező helyen áll.
A XX. század első felében az építészek rádöbbenve a téralkotás jelentőségére (és lehetőségeire) kiemelten kezdenek el foglalkozni az addig elhanyagolt területtel. A posztmodern építészeti kornak hasonlóan fontos felismerése volt a „hely" jelentősége az építészetben. A modernista építészet sokszor megfeledkezett a „hely" fontosságáról, a modernizmus fókuszpontjában az épület, a funkciók, a téralkotás és az új technológiák alkalmazás állt. A modernista és a posztmodern gondolkodás közti különbséget jól mutatja, hogy míg a tér kifejezést általában a mérhető tulajdonságokkal meghatározott struktúrák leírásánál használjuk, addig a hely szóval illetjük azokat a területeket, amikhez le nem mérhető tulajdonságokat (hangulat, emlékek, érzelmek stb.) társítunk. Christian Norberg-Schulz 1979-es könyvének megjelenésével kezdett el igazán foglalkozni az építészet a „hely" jelentőségével, és annak nem csak mérhető paramétereivel. Christian Norberg-Schulz könyvének címe Genius Loci, egyenes fordításban: a hely szelleme, amely azóta alapfogalommá és hivatkozási ponttá vált a magyar építészetben.[26] Nem meglepő módon előtérbe kerültek azok az épületátalakítások, hozzáépítések, amelyek régi, meglévő, történeti jelentőségű épületeket érintenek. Ezzel együtt megnőtt az érdeklődés a különböző korok egymásra épülésének folyamata és módja, az ún. rétegződés iránt. Ezt a fogalmat egyaránt használjuk városi struktúrák vonatkozásában és az egyes épületek, épületelemek vonatkozásában is. Tehát a makró és mikrokörnyezetünkben is megfigyelhető egyfajta rétegzettség. A szerzetesi épületek méretük és kialakításuk miatt az urbanisztika léptékeit is elérhetik. Ezzel szemben azok az épületek, amelyek több száz éve az eredeti szerzetesrendi funkciót látják el, legtöbbször kis építészeti beavatkozásokat igényelnek.
A szerzetesi épület átalakítása során egy új „réteg" adódik a számos éven keresztül formálódó struktúrához. Ennek az új rétegnek a kialakításában kap kiemelt szerepet a Genius Loci és az illeszkedés. Ezeknél az általában történelmi és építészettörténeti jelentőségű épületeknél fontos szempont még, hogy a lehető legkissebb mértékű beavatkozás történjen meg egy esetleges átalakítás során.

26 Simon Mariann: Genius Loci, Kortárs Építészet, IV. évf. 4. szám, Budapest, 2002. december http://arch.et.bme.hu/arch_old/kortrs16.html

Ebből következik a kis kiegészítések módszerének alkalmazása, aminek alapelve az, hogy minél kissebb és minél egyszerűbb építészeti beavatkozással próbálunk meg minél nagyobb hatást elérni.

A Debreceni Egyetem installációja a 2020-as Hello Wood táborban. Az installáció egy egyszerű fából készült építmény. Mégis megidézi a klastrom eredeti bejáratát és feleleveníti az épület eredeti kelet-nyugat irányú tengelyét. Úgy teszi ezt, hogy a régi és az új építmény jól elkülöníthető marad. A két építmény egyfajta ellentétes pólust is megjelenít, amelynek egyik végpontja a bejárat, a másik a megmaradt szentély.

Szanálás

A kis kiegészítése módszerének alkalmazása nem csak a kiegészítést, hanem a szanálást is magában foglalja. Az épület meglévő rétegeinek felfejtése során elkülöníthetőek azok a rétegek, amelyeket értékesnek és fontosnak tartunk, és azok, amelyek a történelem során rárakódott „felesleget" képzik. A felesleges elemek eltávolítása a módszernek legalább olyan fontos eleme, mint az új létrehozása. Felesleges elem lehet valami azért, mert eredeti funkcióját elveszítette: például a Pannonhalmi Apátság Bazilikájának szószéke, ami elvesztette jelentőségét, miután megszűnt a bazilika székesegyház jellege. Esztétikai szempontból kifejezetten károsak lehet az épületekre rárkódott felesleges rétegek. El kell különítenünk az adott környezetben értéket képviselő és nem képviselő, vagy káros komponenseket. Az épületre rakódott új rétegek torzíthatják az épületek szellemiségét és szimbolikáját egyaránt. A pannonhalmi Szent Márton ablak didaktikus és idegen elemként jelent meg historizáló stílusával a középkori épületben, csorbítva az épület eredeti szimbolikáját, másrészt a funkcióját is elveszítette („biblia pauperum").

Kiegészítés

A felesleges rétegek eltávolítása után sokszor még (de nem törvényszerűen) egy hiányos, korszerűtlen épület marad hátra, ami nem felel az adott épülettel kapcsolatos követelményeknek. Ebben az esetben a meglévő épület kiegészítésére van szükség. Ennek léptéke és módja minden

Az Arkt Építész Stúdió által tervezett hétvégi ház Cserépfalun jelentős átalakuláson ment keresztül funkcionális és használati szempontból is. A hagyományos parasztházba az emberek szinte csak aludni tértek vissza, a nap legnagyobb részét az udvaron töltötték, az épület is ennek megfelelően volt kialakítva. Ez volt a kiindulópont, ebből az épületből és a hozzá kapcsolódó két melléképületből kellett az építészeknek a mai igényeknek megfelelő hétvégi házat kialakítaniuk. Ennek ellenére a lehető legkissebb beavatkozással sikerült átalakítani az épületet. Az épület eredeti szerkezetei közül amit csak lehetett megtartottak, a régi födémszerkezetet, cserépfedést, spalettákat. Csak a korszerűsítés szempontjából legfontosabb elemek lettek lecserélve, például a külső nyílászárók. Az építészek az értéktelen elemeitől megtisztították a házat, felfedték a homlokzati vakolat alatt rejlő kő falazatot.

háznál különböző. Azonban mindegyiknél alapelvként használható a minél kisebb beavatkozás megvalósítása. Arra kell törekednünk, hogy az épület funkcionális, építészeti, téralkotási esetleg esztétikai hiányosságainak teljesítéséhez szükséges átalakítást a lehető legegyszerűbb megoldásra redukáljuk. John Powson a tárgyalkotásra vonatkoztatva fogalmazza meg a minimálisra való törekvését: *„A minimumot egy tárgy eszményi állapotaként határozhatjuk meg , a melyet akkor ér el , ha már nem lehet elvétellel tovább tökéletesíteni (...) a minimum a lényegtelen elhagyásának eredménye."* [27]

Az épület kiegészítésével mindig egy új építészeti réteg adódik az épülethez, amivel az építész tagadhatatlanul egy új saját szellemiséget, a saját induviduumát rögzíti ezzel az épületben. Ennek leplezésére tett törekvés hibás elképzelés lenne. A minél kissebb beavatkozásra való törekvés nem jelentheti azt, hogy az új rétegnek mindig a meglévőket kell másolnia. Czigány Tamás a Tihanyi Bencés Apátság kápolnájánál és a Pannonhalmi Bencés Gimnázium diákkpolnpolnáj új anyaghasználatot vezet be, amitől karakteresen elkülöníthetővé válnak az épület kiegészítései. Egyfajta építészeti párbeszéd jön létre a különböző rétegek között.

27 John Pawson : Minimum, 1996, Phaidon Press, átvéve: Hutter Ákos: *Téralakítás redukált építészeti eszköztárral - Eszköztelen építészet: „Pollack" rekonstrukció. Pécsi Tudományegyetem, Breuer Marcell Doktori Iskola, 2007 Doktori disszertáció. Kéziart. Pécs.*

A két képen megjelenő művészeti megfogalmazás koncepció szintjén segít értelmezni a kis kiegészítések módszerét, és annak hatásosságát.
balra: nano invázió című városi installációk egyike látható. Az installációk hétköznapi szerkezetek, tárgyak elhelyezésével hoznak létre reflexiót a városi szövettel. A képen látható installáció jól reprezentálja, hogy egy egyszerű tárgy megfelelő elhelyezése mekkora hatást gyakorolhat az emberre. A tárgy kiemeli a két épület abszurd nem-összekapcsolódását, ami nem válna feltűnővé a tárgy elvételével.
jobbra: Richard Serra amerikai művész minimalista, monolit szerű szobra látható. A sivatagban elhelyezett fém szobor jól példázza, hogy a térben elhelyezett egyszerű elem, egy oszlop vagy egy pillér milyen mértékben képes befolyásolni a térérzékelésünket. Az üres térben (negatív tér) a szobor egy hivatkozási pontot hoz létre, az addig végtelennek tűnő tér a szobor elhelyezésével feldarabolódik. Az oszlop körül kijelölt tér alakul ki. Ez nagyon hasonló a prehisztorikus ember által állított monolitokhoz, vagy az achilpák gumifa törzséből készített szent karóhoz (kauwa-auwa), amely számukra a kozmosz középpontját jelentette.[1]

1 Mircea E.: A szent és a profán. 9. o.

Konklúzió

A szerzetesek és a szerzetesi közösségek számának csökkenése miatt új szerzetesi épületek építése, új szerzetesi közösségek létrehozása a meglévők felaprózódásához vezethet. A meglévő szerzetesi közösségek létszáma is csökkenő tendenciát mutat, ezért a hangsúly áttolódott ezek fenntartására, az új építéssel szemben. Az építész feladata ebben a helyzetben pedig az, hogy a meglévő és még eredeti funkcióját betöltő szerzetesi épületet megvédje. Ennek a védelemnek fontos eleme az épület eredeti funkciójának megtartása (amennyiben ez lehetséges), az új igényeknek megfelelő átalakítással. Ezek az épületek eredeti funkciójukat betöltve, tehát szerzetesi épületként működve nyerhetik el igazi értelmüket, ezek átalakítása valamilyen középületté, vagy szállásépületté mindig úgy megy végbe, hogy az épület eredeti értékéből, szellemiségéből veszít.
A szerzetesi épületek védelmében fontos szerepe lehet a korszerűsítésnek, a szimbolika és a szellemiség megőrzésének és helyreállításának.
A szerzetesi épületek átalakításánál legtöbbször kis beavatkozásokra van szükség. Ezeknek a módja mindig egyedileg jön létre. De mindenesetben nagy érzékenységgel kell eljárni, hiszen az épület szellemisége, szimbolikája, hierarchikus felépítése, és ezeknek az egysége könnyen megsérülhet anélkül, hogy ez akár tudatosulna a tervezőben. Ezért törekedni kell a minél kissebb beavatkozás létrehozására ezeknél az épületeknél. Az épületek rétegzettségét meg kell vizsgálnunk, és le kell hántani azokat a rétegeket, amelyek felelegesek és károsak. Az épületben keletkező hiányt az építészet eszközeivel szükséges pótolni, amely folyamat során egy új rétegződés jön létre.
A kis kiegészítések módszere nem csak a szerzetesi épületek átalakításánál nyújthatnak jó megoldást. Bármelyik épületnél érdemes lehet megfontolni, hogy az építés folyamata során a beavatkozás mértékét mennyire lehet lecsökkenteni. Azonban a szerzetesi épülek komplexitását és történeti rétegzettségét tekintve a kis kiegészítések módszerének alkalmazása kiemelten fontos.

Forrásjegyzék

Felhasznált irodalom

Szakkönyvek

Kristina Krüger (2008, szerk.): *Szerzetesrendek, kolostorok. A keresztény művészet és kultúra 2000 éve.* Vince, Budapest.

Puskely Mária (1989): *Szerzetesek.* Prugg Verlag, Eisenstadt.

Mircea Eliade (1957/2009): *A szent és a profán.* Európa, Budapest.

Nagymihályi Géza (2004): *A misztika térben, szóban, képben.* Kairosz, Budapest.

Fejérdy Péter DLA, Szabó Levente (2004): *Szakrális épületek.* In: Cságoly Ferenc (szerk.): *Középületek.* Terc, Budapest.

Szakdolgozatok, Doktori disszertációk

Árva József (2019): *A rend szépsége, a szépség rendje. Dom. Hans van der Laan és a Bossche School.* Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar Építőművészeti Doktori Iskola. DLA - értekezés. Budapest.

Varga Bianka (2014): *Érték(újra)teremtés. Kolostorok újrahasznosítása és továbbélése kortárs építészeti beavatkozások segítségével.* Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Kar. TDK Szakdolgozat. Kéziart. Budapest.

Harangi Attila (2017): *Térbe zárt kert. A bezárt kertek határainak vizsgálata.* Debreceni Egyetem Műszaki Kar Építészmérnöki Tanszék. TDK Szakdolgozat. Kézirat. Debrecen

Megyesi Miklós (2019): *Az épület negyedik dimenziója. Folytonosság és rétegződés az építészetben.* Debreceni Egyetem Műszaki Kar Építészmérnöki Tanszék. Diploma tanulmány. Kézirat. Debrecen

Egyéb dokumentumok

(KSH) Központi Statisztikai Hivatal (2015. dec. 18.): Statisztikai Tükör 2015/96. *Istennek szentelt életek – A szerzetesek éve alkalmából.*

A II. Vatikáni Zsinat *PERFECTAE CARITATIS* kezdetű dekrétuma a szerzetesi élet korszerű megújításáról (1965. október 28.)

Képek forrása

1. saját szerkesztés a következő képek felhasználásával:
   Royal Monastery of Santa Catalina de Siena, Hernández Arquitectos, 2014,
   fotó: Germán Cabo (www.archdaily.com)
   Mont Saint Michele kolostor
   https://www.gettyimages.ie/detail/news-photo/mont-saint-michel-normandy-north-western-france-cloister-of-news-photo/921707478?adppopup=true
2. Abbey of Our Lady of Nový Dvůr, John Pawson, 2004
   https://szakralis.files.wordpress.com/2009/12/jpnovy_11.jpg
3. Jelenetek a sivatagi remeték életéből (Thebais), Fra Angelico, 1417–1423 körül
   https://artmargok.files.wordpress.com/2013/03/thebaid21-1024x353.jpg
4. Kellia maradványai
   https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/36/Kellia.jpg/1280px-Kellia.jpg
5. Certosa di Pavia monostor kerengője és belső udvara, 2007
   fotó: Luigi Chiesa https://hu.m.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Certosa_di_Pavia_chiostro_piccolo.jpg
6. Pfalzel, női kolostor alaprajza, Kristina Krüger (2008, szerk.): Szerzetesrendek, kolostorok. A keresztény művészet és kultúra 2000 éve. Vince, Budapest. 19. o.
7. Kamalduli Remeteség, Majk, Franz Anton Pilgram, 1770
   http://www.kitervezte.hu/epuletek/orokseg/kamalduli-remeteseg-majk
8. La Tourette-i konvent, Le Corbusier, 1960
   https://eliinbar.files.wordpress.com/2012/08/la-tourette.jpg
9. Athos hegyi kolostor
   https://eliinbar.files.wordpress.com/2010/09/800px-athos_dionysiou_1998_21.jpg
10. a stallum és az oltár - Abdij Sint Benedictusberg
    fotó: Jeroen Verrecht (www.divisare.com)
11. az apátság axonometrikus részlete - Abdij Sint Benedictusberg
    Hans van der Laan saját rajza
    https://szakralis.files.wordpress.com/2009/12/laanvals_05.jpg
12. keresztelőmedence - Pannonhalmi Főapátság Bazilikájának átépítése, John Pawson, 2012
    fotó: Bujnovszky Tamás (http://www.johnpawson.com/)
13. axonometrikus ábra - Pannonhalmi Főapátság Bazilikájának átépítése, John Pawson, 2012
    https://mkopannonhalmif7c77l.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2019/01/isometric_view.jpg
14. keresztelőmedence - Pannonhalmi Főapátság Bazilikájának átépítése, John Pawson, 2012
    fotó: Bujnovszky Tamás (http://www.johnpawson.com/)

15. az épület főtengelye - Pannonhalmi Főapátság Bazilikájának átépítése, John Pawson, 2012
fotó: Bujnovszky Tamás (http://www.johnpawson.com/)

16.-19. Erdei kápolna, Czigány Tamás Papp Róbert, Cseh András, 2010
fotó: Cseh András, Czigány Tamás, (https://czita.hu/)

20.-22. Tihanyi Bencés Apátság kápolnája, Czigány Tamás, Páll Anikó, 1997
(https://czita.hu/)

23. metszet - Tihanyi Bencés Apátság kápolnája, Czigány Tamás, Páll Anikó, 1997
(https://czita.hu/)

24. metszet - Pannonhalmi Bencés Főapátság új látogatóbejárata, Czigány Tamás, Páll Anikó, Tóth Györgyi, 2013

fotó: Bujnovszky Tamás (https://czita.hu/)

25. fotó a várfalon kívülről - Pannonhalmi Bencés Főapátság új látogatóbejárata, Czigány Tamás, Páll Anikó, Tóth Györgyi, 2013
fotó: Bujnovszky Tamás (https://czita.hu/)

26. az épület belülről - Pannonhalmi Bencés Főapátság új látogatóbejárata, Czigány Tamás, Páll Anikó, Tóth Györgyi, 2013
fotó: Bujnovszky Tamás (https://czita.hu/)

27. az apátság szintjén - Pannonhalmi Bencés Főapátság új látogatóbejárata, Czigány Tamás, Páll Anikó, Tóth Györgyi, 2013
fotó: Bujnovszky Tamás (https://czita.hu/)

28. axonometria - Pannonhalmi Bencés Gimnázium diákkápolnája, Czigány Tamás, Páll Anikó, 1997
fotó: Czigány Tamás (https://czita.hu/)

29. Pannonhalmi Bencés Gimnázium diákkápolnája, Czigány Tamás, Páll Anikó, 1997
fotó: Czigány Tamás (https://czita.hu/)

30. Szent Márton ablak, Storno Ferenc, 1876
http://indafoto.hu/azso/image/13291883-c1554aa5/427835

31. új ónix ablak - Pannonhalmi Főapátság Bazilikájának átépítése, John Pawson, 2012
fotó: Bujnovszky Tamás (https://divisare.com/)

32. A klastrom egykori bejáratát megidéző installáció, Boros Miklós János, Keller Ferenc, Zombor Gábor, Bodorkos Diána, Czirják Róbert, Kaponyás Klaudia Kármen, Kiss Katalin Kitti, Máté Gábor, Skrabák Julianna, Zsupos Zoltán, 2020
fotó: Szécsi Noémi

33. Az átalakítás előtti és utáni kép - Hétvégi ház Cserépfalun, Fajcsák Dénes, Fábián Gábor, 2019
fotó: Mudri László (https://epiteszforum.hu/)

34. East-West/West-East, Richard Serra
fotó: Nelson Garrido (https://www.ignant.com/)

35. Nano invázió, Szakács István, Szentirmai Tamás, Vági János, 2011
http://www.pontlabor.hu/plac/jpg/05.jpg